

References

- BOYD, R. – RICHERSON, P. J. – HENRICH, J. (2011): The Cultural Niche. *PNAS* 108, 10918-10925.
- PEREGRIN, J. (2011): Creatures of Norms as Uncanny Niche Constructors. In: Hříbek, T. – Hvorecký, J. (eds.): *Knowledge, Value, Evolution*. London: College Publications, 189-198.
- VON WRIGHT, G.H. (1963): *Norm and Action*. New York: Humanities Press.
- WILSON, D. S. – SOBER, E. (1994): Reintroducing Group Selection to the Human Behavioral Sciences. *Behavioral and Brain Sciences* 17, 585–654.

Douglas Patterson (ed.): *New Essays on Tarski and Philosophy*

New York - Oxford: Oxford University Press, 2008, 434 pp.

Jak je patrné z titulu, recenzovaná kniha se zabývá Tarského odkazem. Ten je díky logické komunitě ve skutečnosti obrovský, ale jak naznačuje titul, ony návaznosti v logice v knize záměrně studovány nejsou. Na druhou stranu se v knize nepodává nějaký výklad Tarského filosofických názorů, ale jen jejich možná rekonstrukce. Tarski se totiž publikování či jen ústnímu zmiňování svých vlastních filosofických názorů vehementně vyhýbal, takže sféra jeho myšlení je do značné míry jen sférou dohadů. Zkoumané filosofické myšlenky přitom nejsou možná příliš filosofické: ač je tu třeba šťavnaté téma Tarského nominalismu, je tu třeba i otázka, zda jsou všechny modelově-teoretické pravdy pravdami logickými; někde uprostřed pak leží například otázka pojmu definice.

Kniha je sborníkem statí autorů, z nichž mnozí jsou znalci Tarského díla, ať už jsou to logikové Feferman, Etchemendy, Hodges, anebo, co se problematiky polské analytické filosofie týče, Woleński či Betti(ová). Obsahy částí některých statí dokonce mohl čtenář již někde číst, byť třeba pod jinými titulem; nicméně přesto je dobře, že jsou zde tyto obsahy pohromadě. Na druhou stranu platí, že některé ze statí přináší vyloženě nový a objevný materiál. Nemyslím jen materiál historický (v archivech se totiž vždy něco najde), ale i základní materiál interpretační. Podotkneme ještě, že mnohé ze statí vychází z pečlivých historických dokladů – od křížové znalosti interpretovaných textů

po prozkoumaná díla Tarského polských vrstevníků či autentické výpovědi Tarského kolegů. Většina textů má velmi vysokou úroveň.

Nyní k obsahu jednotlivých textů, tedy kapitol knihy:

1. *Introduction (Douglas Patterson)*. Úvod ke knize poměrně obšírně rozvíjí myšlenku, že pro nás má Tarski vlastně tři osobnosti: a) matematik a logik své doby, b) vrcholový představitel Lvovsko-varšavské filosofické školy, c) legendární a stále živá autorita v definování pravdy. Poté je představen obsah knihy.

2. *Tarski and his Polish Predecessors on Truth (Roman Murawski, Jan Woleński)*. Známy znalec polské filosofie a poznaňský matematický logik sepsali žel málo dokumentující a vysvětlující stať, že Tarski měl v Polsku ty a ty předchůdce v definování pravdy. Stať recenzentovi připadla ve srovnání s ostatními poměrně slabá.

3. *Polish Axiomatics and its Truth: On Tarski's Leśniewskian Background and the Ajdukiewicz Connection (Arianna Betti)*. Italská znalkyně rané analytické, a to zvláště polské, filosofie jasně vyložila a doložila Tarského předchůdce v definování pravdy. Jednak to byl Leśniewski, kterého Tarski později opustil takřkajíc i jako člověka, jednak Ajdukiewicz, k němuž se Tarski posléze dosti hlásil.

4. *Tarski's Conceptual Analysis of Semantical Notions (Solomon Feferman)*. Známy badatel se zde soustředil na poněkud subtilní, avšak důležitý problém, proč se vůbec Tarski rozhodl analyzovat a definovat sémantické pojmy. Autor přesvědčivě dokládá, že tomu tak bylo kvůli jeho úvahám o množinové topologii, která začala být na velmi kvalifikované úrovni rozvíjena ve Varšavě po první světové válce. Opravdu zajímavý historicko-interpretací výsledek.

5. *Tarski's Theory of Definition (Wilfrid Hodges)*. Rovněž autora vynikajících, k Tarského dílu nějak vztahených hesel Stanfordské encyklopedie filosofie není třeba nijak představovat. Také on podal spolehlivý badatelský výsledek, konkrétně zevrubný doklad a rozbor Tarského názoru na definice a definování.

6. *Tarski's Convention T and the Concept of Truth (Marian David)*. Snad ne příliš známý badatel sepsal přesvědčivou a hlavně překvapivou analýzu pojmu Konvence T. Zatímco všeobecně převládá názor, že Tarski definoval k jazykům senzitivní pojem pravdy (a právě to, že požaduje Konvence T), autor dokazuje na základě četné evidence, že Tarski uvažoval spíš jeden pojem, který měl jakoby vlivem kontextu proměnlivé extenze. Těmi kontexty byly různé jazyky, do nichž je příslušný predikát vlastně přeložen.

7. *Tarski's Conception of Meaning* (Douglas Patterson). Znamé Tarského názory na význam jsou poměrně kusé a nedávají celkový obraz. O takovýto obraz se pokouší autor, přičemž se opírá o tři výkladové linie, které dává do dobových souvislostí. Z povahy věci je výsledek neúplný, nicméně to nesnižuje hodnotu tohoto důležitého průzkumu.

8. *Tarski, Neurath, and Kokoszyńska on the Semantic Conception of Truth* (Paolo Mancosu). Americký badatel s pečlivostí historika rozebírá reakci na Tarského prezentaci své definice pravdy na filosofickém kongresu v Paříži 1935. Zatímco třeba Carnap jednoznačně souhlasí, Neurath nebo Lutman-Kokoszyńska mají námitky, někdy fundamentální. Autor vychází z jejich vzájemné korespondence.

9. *Tarski's Nominalism* (Greg Frost-Arnold). Stať pečlivě dokumentuje vše relevantní k otázce Tarského nominalismu. Kromě ne příliš jednoznačných zlomků z publikovaného díla jsou zmiňována svědectví druhých i korespondence (např. s Carnapem, Quinem, Hempel a Goodmanem). Autor uvažuje několik druhů Tarského nominalismu a porovnává ho i se současnými nominalistickými koncepcemi, které jsou vlastně mnohem radikálnější.

10. *Truth, Meaning, and Translation* (Panu Raatikainen). Finský badatel navazuje na své předchozí statě věnující se Putnamově kritice Tarského. Jedná se o tzv. modální námitku, tedy že Tarski dělá T-věty nutnými pravdami, ačkoli jsou striktně vzato pravdami kontingentními. Autor Tarského brání, avšak nikoli třeba odlišením synchronně a diachronně daného jazyka, ale využitím ve filosofii jazyka diskutovaných pojmů a distinkcí jako např. stipulativní sémantiky apod.

11. *Reflections on Consequence* (John Etchemendy). Rozsáhlý text, který byl v předchozí verzi roky dostupný na autorově stanfordské webové stránce. Jedná se ve značné míře o reakci na četnou kritiku, kterou autor obdržel v reakci na svou ceněnou knihu o Tarského (aj.) pojmu vyplývání. Místy čtenáře napadá, že autor mohl své názory uvést už ve své knize, předešel by tak neporozuměním i kritice.

12. *Tarski's Thesis* (Gila Sher). Text známé filosofky matematiky zkoumá tezi Invariance při isomorfismu jakožto kritéria toho, co jsou logické konstanty. Hledá její zdroj u Tarského a kritizuje Fefermanovu kritiku onoho kritéria.

13. *Are There Model-Theoretic Logical Truths that are not Logically True?* (Mario Gómez-Torrente). Španělský filosof už v minulosti zaujal svou obeznámeností s detaily Tarského práce. Nejinak teď, kdy rozebírá, zda mohou být modelově-teoretické logické pravdy nikoli

logicky pravdivé. U této a dvou předchozích kapitol dochází k větším odklonům od interpretačně-historického ducha kapitol ostatních.

14. *Truth on a Tight Budget: Tarski and Nominalism* (Peter Simons). Autor si všímá skutečnosti, že Tarského nominalismus byl vlastně primitivní, protože leckdy odkazuje, např. při definování pojmu pravdy, na abstraktní entity. (Tarski mimochodem kdysi poznamenal, že je těžké být nominalistou, když je jeho koníčkem teorie množin.) Poté rozvíjí způsob, jak pravdu definovat z čistě nominalistických pozic.

15. *Alternative Logics and the Role of Truth in the Interpretation of Languages* (Jody Azzouni). Autor se velmi obsírně zabírá přeložitelností nějakého jazyka do metajazyka. Nejde mu vyloženě o problém tarskiovské definice, ale zejména o Davidsonův projekt – proto stať působí v knize do jisté míry cizorodě.

Nyní si dovolueme říci něco k postavení této knihy v soudobé produkci v rámci analytické filosofie. Posledních zhruba pět let je tématem mnoha konferencí problematika pravdy. Začaly se tudíž objevovat rozmanité interpretace Tarského (např. monografie S. Soamese), ale leckdy došlo na spekulace ohledně Tarského názorů – spekulace, na něž znalci Tarského mohli reagovat jen nevstřícně. Jenže při výkladech nebylo o co se opřít: Tarski jako myslitel (nemyslíme zde některé detaily jeho hlavních objevů) totiž nemá kanonizovaný výklad. Takže recenzovaná kniha je řešením aktuální badatelské situace. Po jejím publikování filosof už prostě nemůže jen tak nadhodit dohad, co si tak asi Tarski myslel např. o definicích; nyní je k ruce interpretační text, takže buď filosof tento text zná a tedy podává Tarského správně, anebo ho správně nepodává, takže je nedovzdělanec (nesouhlasit s onou interpretací lze jen po sepsání stejně tak obsažné analýzy Tarského textů).

Čili recenzovaná kniha stanovuje laťku, kterou je v budoucnu nezbytné přeskočit. To nás přivádí k následující otázce. V mnohém lze knihu jistě považovat za kanonickou a věcně odpovídající. Ale existují i ne příliš šťastné výjimky proti autentickému Tarskému. Několik autorů například ve svých textech uvedlo, že Tarski pracoval jen s jazyky, jejichž výrazy mají významy (toto jako překvapivé odhalení před několika lety publikoval Woleński). Z toho čtenáři knihy plyne, že Tarski si snad ani nedokázal představit, že by výrazy byly bez významů. Jenže existuje nezanedbatelná textová evidence, že Tarski na významy výrazů nedbal, že je přehlížel. Neboli nikoli jednoznačně doložitelný názor je zveličen na jeden ze základových kamenů Tarského filosofie.

Za druhý vážnější, a v celku knihy rovněž editorem neodladěný, výkladový nedostatek lze mít zcela liknavý postoj k populární desinterpretaci Tarského ve věci přirozených jazyků. Nejen ve filosofii vědy, ale i v některých úvodech do filosofie, se lze setkat s neblahým opakováním Popperova omylu (k jehož popularitě později pomohl Davidson), že Tarski definoval pravdu pro přirozené jazyky. K tomuto se kniha nijak nevyjadřuje.

V této souvislosti přidám ještě jeden kritický bod. Z více důvodů bude stávající kniha na delší dobu jedinou kanonickou interpretační prací o Tarském. V kontextu této perspektivy si pak uvědomíme, že recenzovaná kniha je místy závažně neúplná, že zkratka měla obsahovat i další texty. Zcela chybí třeba nějaký přehledový text o tom, jak bylo na Tarského navázáno v definicích pravdy. Tady by se dala uvádět řada zajímavých věcných údajů – např. že v 60. letech 20. století se začali ti a ti filosofové a logikové přiklánět k přijetí pravdivostních děr a tedy k revizi principu bivalence, čímž začala Tarského práce pozbyvat jednoznačné uznání (atd.).

Závěr. Čtenář se jistě může ptát, zda si má tuto knihu obstarat a číst, anebo nikoli. Předně kniha patří k těm vsutku lepším, které si při určitých širších zájmech v analytické filosofii stojí za to přečíst. Knihu bych proto hodnotil, při desetibodové škále, devíti body. Ovšem pokud chce někdo někdy k Tarskému něco relevantního říkat, jiná volba než „přečíst“ mu prostě nezbyvá – a kniha je pro něj opravdu důležitá a cenná.

Jiří Raclavský

Marián Zouhar: *Problémy jazyka a počiatky analytickej filozofie*

Bratislava: aleph, 2010, 268 s.

Slovenský i český čitateľ mal v ostatnom období, presnejšie, počas ostatného desaťročia, možnosť zoznámiť sa nielen s viacerými slovenskými i českými prekladmi pôvodných prác niekoľkých vplyvných postáv analytickej filozofie či filozofie na ňu nadväzujúcej, ale aj s prácami autorov nášho, kedysi spoločného regiónu, ktorí dielo analytických filozofov kriticky reflektujú, či ktorí sami vo svojich prácach z tejto tra-